

УДК 81-27

КОНЦЕПТ «ПОЦІЛУНОК» ЯК СИМВОЛ ДУХОВНОЇ ЛЮБОВІ У СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Потапенко О.І., Потапенко Г.І.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглянуто філософські, християнські, культурологічні, мовно-літературні аспекти глибокого символу і концепту поцілунок. Автори наголошують, що даний концепт у свідомості українського народу означав передусім цілісність особистості, чистоту, непорочність, побажання ближньому бути неушкодженим, здоровим. У християнстві поцілунок усимволізовував злиття душ у Христі, взаємну, безкорисливу любов до Бога і ближнього. Серед козаків братнім поцілунком скріплювали святий обряд побратимства. В українській поезії цей образ-символ означав глибоку синівську любов до України, її багатющої культури, до рідних батьків, пошанівку до високодуховних звичаїв та обрядів, палку любов до матері, дружини, коханої. Зроблено висновки про цей символ у системі української лінгвокультуроології.

Ключові слова: культура, концепт, поцілунок, цілісність, духовна любов, побратимство.

Постановка проблеми. На жаль, у світі в останні роки спостерігається вбивче явище дезінтеграції, державного, політичного егоїзму, сепаратизму, зростання сатанніської гордині наддержав та їх очільників. Та найстрашнішим є зростання жорстокості людських сердець, ненависть на релігійному, національному ґрунті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідна проблема вивчається у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Л. Колобова, О. Потапенко, М. Савчин та інші. Лавиноподібно наростає кількість розлучень у сім'ях, що спричиняє трагедії людських доль. Світ гине без любові. Про це попереджало Святе Євангеліє, святи. У книзі О. Забегайло «Духовное понимание истории» (О. Забегайло, 2005, с. 618-619) вміщено пророцтво преподобного Ніла Мироточивого. Ось що він з болем писав: «До середини ХХ ст. (пророцтва, зроблені ще у XVI ст., – О.П.) люди того часу стануть невпізнаними... Не буде поваги до батьків та старших, любов зникне... Мета ж головна у них буде збирання капіталу (скарбів), щоб стягати все більше майна... Рідних будуть притісняти...».

На жаль, усе це стає жорстокою реальністю, навіть у нашій країні.

Вирішення невирішених раніше частин проблеми. Актуальність статті полягає в тому, що, на жаль, в умовах нехтування високими духовними цінностями, розпусти частини молоді, виникла потреба відкрити глибинні, християнські основи символу і концепту поцілунок.

Мета статті – показати філософські, християнські, культурологічні витоки поцілунку, його мовно-літературні аспекти.

Постановка завдання. В умовах сепаратизму, ненависті, падіння духовності, трактування поцілунку лише як маркера, пристрасті, сексуальності, постала гостра потреба у вихованні молоді справжньої любові, жертвовної, відданої, вічної, очищення душ від примітивних тваринних інстинктів і повернення до джерел всеперемагаючої, благодатної Любові.

Готуючи статтю, мали на меті вирішити такі завдання:

- розповісти читачам про сакральне вагоме значення такого концепту як «поцілунок»;
- описати магічну таїну поцілунку.

Виклад основного матеріалу. Герої серіалів – вбивці та проститутки, яких чомусь називають «світськими левицями», «жрицями кохання». Багато святих слів знецінюються під впливом розбещених душ («цнота», «смирнення» тощо.) Наприклад, у давньогрецькій мові слово «екстаз» мало абсолютно інше значення, ніж у теперішньому тваринному блуді. Екстаз означало «вище піднесення душі та духу людини».

Ми часто чуємо такі вислови як: «цілюща вода (водохрещенська)», «цілий світ», «цілковито згоден», «цілковита тиша», «Бог поцілував його (її)», «цілувати коровай» тощо. І мало хто здогадується, що слова із коренем *-цїл-* історично, духовно, семантично пов'язані між собою, мають прихований сакральний зміст.

У словнику В. Даля (Даль В., 1991, Т. 4, с. 577-578) містяться такі тлумачення слова цілий:

- а) непошкоджений, незіпсований, непочатий, цільний;
- б) здоровий, неушкоджений;
- в) непорочний, безневинний, доблесний.

Лікаря колись називали «ЦЪЛЪБНИКЪ». А слово «ЦЪЛЪБЕ» означало «зерновий помолотий хліб». Існувала окрема ікона Божої Матері – «Цілительниця». В. Даль називає такі мудрі прислів'я: «Целуй руку благословляющую тебя», «Целовать в уста – нет поста», «Одни уста целуют и язвят».

Існувало й слово «ЦЪЛИЗНА» – моральна цілість і непорочність. На Україні панує слово «цілушка» – окраець відрізаного хліба.

Народна прикмета говорить: хто їсть цілушку, того дівчата (хлопці) частіше цілуватимуть. А чи часто упродовж життя ми цілуємо своїх рідних, коханих? На жаль, ні. У чому ж полягає магічна таїна поцілунку та його родичів.

У Православ'ї поцілунку завжди приділялася особлива увага, бо у традиції давньохристиянської церкви він був символом християнської любові та миру. Апостол Павло часто говорив про священний поцілунок, закликаючи вітати одне одного «цілуванням святим». («Вітайте один одного святим поцілунком» (Кор. 16:20). Адаже ж «святе цілування» – це щирий і безгрішний поцілунок.

Святим поцілунок вважається ще й тому, що диявол, чи сатана, роз'єднує людей, а святе цілування здатне об'єднати.

Тому священнослужителі давньохристиянської Церкви включили поцілунковий ритуал у церковні таїнства: хрещення, сповідь, посвячення, поховання, шлюбу (вінчання) та ін. Вітають один одного поцілунком треба було не лише в пасхальну неділю, а й на протязі 40 днів від Пасхи до Вознесіння.

Нині серед православного духовенства збереглося так зване **цілування світу**. Це дуже давній звичай, який є символом примирення, любові та віри. Під час служби після цілування сосудів відбувається взаємне цілування ієреїв. Вони цілують одне одного у плечі (двічі) і рука в руку.

Наш коментар. Святий Боже, напоум отців Московського та Київського патріархату обмінятися цілуванням світу. Молюсь за це понад 15 років.

Під час самого Причастя цілують нижній край Святої Чаші чи Потира. У кінці служби усі стають по черзі, щоб поцілувати хрест і руку священика. Цілувати руку святого отця, ми цілуємо руку Самого Ісуса Христа, який дає спасіння.

Коли відбувається Таїнство Вінчання (шлюбу), священик пропонує молодому поцілувати образ Спасителя, а молодій – образ Пресвятої Богородиці. У кінці церемонії, батюшка благословляє молодих, які обмінюються **ціломудрим поцілунком**, що символізує святу та чисту любов.

Коли православні заходять до Храму Божого, вони прикладаються до ікони Спасителя, цілувати його у ноги, до ікон Божої матері та святих – у руки. Той, хто сповідується у своїх гріхах, цілує хрест та Євангеліє на знак вірності та вдячності Христу.

Як відомо, у середовищі запорозьких козаків існував такий звичай як **побратимство**. Не маючи часто сім'ї, вони відчували гостру потребу у братанні. Два козаки йшли до січового храму, обмінювалися хрестами і перед ликом Господом давали обітницю допомагати один одному аж до скону. Обряд передбачав і побратимський поцілунок.

У книзі богослова Павла Флоренського «Століп и утверждение истины» (Флоренський Павло, 1990, Т. 1, с. 457-459), зокрема, сказано про подібний звичай церковного братотворіння (побратимства): «Зауважимо лишень, що побратимство передбачає реальне об'єднання за посередництва обміну кров'ю, обміну іменами (іноді сорочками, одягом, зброєю), співкушанням священної їжі, клятвою на вірність та поцілунком...»

У братотворенні ж християнському замінюється обмін кров'ю спів-причастям святих Дарів – Крові Христа, а обмін імен – обміном натільних хрестів...

Напівцерковне, напівнародне братотворення здійснюється через обмін хрестів, клятву у братерській любові та вірності перед іконою у храмі і почерговому триманні свічі Херувимської... Обряд передбачає на завершення «обмін поцілунками». І далі (Флоренський Павло, 1990, Т. 1, с. 442) П. Флоренський наголошує: «Потрібно не лише любити один одного, але слід бути разом тісніше один до одного. Але коли друзі бувають ближчими один до одного, як не у поцілунку? Сама назва поцілунок зближує її зі словом цілий і вказує, що дієслово цілуватися означає «приведення друзів у стан цілісності, єдності».

Поцілунок – духовне об'єднання...

Треба жити спільним життям, слід буденне життя просвітлювати і пронизувати близькістю... і тоді у християн з'явиться нова, нечувана сила, –

Пропонуємо власну етимологію слова *цілувати*. Запишемо його таким чином: **цїл – у(в) – а – ти**.

Як ми уже зазначали, корінь **-цїл-** мав давнє значення «зцілювати», «побажання бути здоровим, неушкодженим, святим».

Морфема **у (в)** означає «заглиблення, входження чогось (когось) у щось (когось)». Морфема **а** у кирилиці мала значення АЗЪ, тобто **Я**. Морфема **ти** – означає займенник **Ти**. Отже, прихована, духовно-езотерична етимологія слова така: «Я входжу у Тебе, щоб духовно зцілити, освятити!». Але ж таке декодування цілковито збігається із сутністю поцілунку як символу злиття двох душ, що стають єдиним цілим!

Але ж воно відповідає і канонам християнства: «І будуть двоє одна плоть» (Еф. 5:31-32).

Як писав Павло Флоренський: «Любов люблячого, що переносить його **Я** у **Я** коханого, в **Ти**, тим самим дає люблячому **Ти** силу пізнавати у Бозі **Я** люблячого і любити його в Бозі (Флоренський Павло, 1990, Т. 1, с. 92-93). Проф. М. Савчин «Духовна парадигма психології» (Савчин М., 2013, с. 124) пише: «За Євангелієм, спасіння означає зцілення: «Твоя віра спасає тебе». Зцілення несе в собі аскетичний катарсис, очищення людини від демонічного, відновлення образу Божого і справжнім Преображенням природи.

У християнстві поцілунок відіграє вагомє значення. Зокрема, у «Катехизисі» (Катехизис, 1991, с. 315-316) сказано: «Ставлення людини до святині виражається через її вшанування. Богу угодне пошанування, яке виходить із серця людини, від щирості її почуттів. Свята Церква утвердила певні форми зовнішнього вираження пошанування. Сюди належать: покладання на себе хресного знамення перед святинею, ставання на коліна (земний уклон), цілування святині... Пошанування святині... завжди пов'язане з благоговінням, вдячністю та сердечним умилінням.

Цілуванням висловлюється не лише пошанування святині, але й потреба у доторканні до неї як до джерела благодаті та освячення».

Часто вірні у храмі цілують святі ікони, часточки святих мощей, розп'яття Христа. Іван Дамаскін твердив, що «ікона є зображенням не видимого, а одкровенням потаємного... Той, хто зображений на іконі, здійснює на нас через своє святе зображення духовний вплив... Від первообразу, тобто від Господа Ісуса Христа, Богоматері чи святого спадає Божественна дія, надприродна сила, благодать, яка через образ, ікону робить вплив на людину, її духовний та фізичний стан (Катехизис, с. 327) святим поцілунком! Усі святі вас вітають». На жаль, у деяких виданнях із еніології, магії, екстрасенсорики можна відшукати протилежні (демонічні) думки. Наприклад, у книзі В. Рогожкіна «Еніологія» (Рогожкін В., 2002, с. 279) читаємо таке богохульство: «Розп'яття є одним із головних магічних, робочих символів в ритуалах ортодоксального християнства. Цілування розп'яття – язичницьке поклоніння культу смерті У книзі Віктора Чернишева «Катехизис» (Чернишев В., 2014, с. 121) описано, зокрема, потрактування поняття душі

в іудаїзмі (книга Зоар): «У момент смерті людини душа розпадається на три складові частини, і кожна частина отримує заслужене воздаяння. Коли помирає праведник, його **НЕШАМА** (наддуша) отримує «поцілунок Любові» від Безмежного і одразу повертається до джерела, із якого вона була колись вилучена, щоб вічно перебувати у ньому, у чистому сяючому відображенні Божественного Світла.

Дух праведника **РУАХ** (моральні якості), вступає в Едем (рай), де він поза тілом може тепер насолоджуватися райським світлом».

Ми пошановуємо місце тортур та смерті мучеників і **цілуємо** навіть каміння тюрем, де вони були заграбовані, наприклад, камені підземель, де був ув'язнений Святий великомученик Дмитрій Солунський, чи камені печери в Анакопії, де був усічений мечем апостол Симон. На Хресті Господь переміг сатану... Хрест зруйнував пекло, поєднав небо із землею, зібрав під своє знамено християн зі всіх народів, усіх кінців світу. Вклоняючись хресту, ми вклоняємося подвигу Ісуса Христа і, **цілуючи хрест**, – цілуємо підніжжя Його ніг. Християнство – це релігія жертвованої любові, а Хрест – Одкровення Божественної Любові, яке вразило навіть Ангелів. Хрест – це мовчазна проповідь про те, що здійснив Христос, звернена до нас».

Характерною для східних слов'ян була і клятва землею, у ході якої землю цілували або навіть... їли! Цілування підлоги при поклонах у церкві також осмислювалося іноді як обрядовий акт, звернений до матері-землі. У Житомирській області під час щоденної молитви Богові цілували землю зі словами: «Земля, мати наша, помилуй нас!». У другому Посланні св. Апостола Павла до коринтян (13:11-12) наголошується: «А накінець, браття, радійте, удосконалюйтесь, тіштеся, будьте єдинодумці, майте мир, – і Бог любові та миру буде з вами! Вітайте один одного святим поцілунком!».

Ось як описує великодне святкування українців Степан Килимник («Український рік у народних звичаях та обрядах в історичному освітленні» Кн. 2. Т. III-IV (Килимник С., 1994, с. 69-70): «Безмежно веселий і радісний спів «Хай воскресне Бог і розсіються вороги Його...» бадьорить усіх, усі, знайомі й не знайомі, свої і чужі, близькі й далекі – христуються: при привітанні «Христос Воскрес» і відповіді «Воістину Воскрес» обнімаються, тричі цілуються і обмінюються писанками чи крашанками. Це христування і цілування взаємне та щире, сердечне, наче брат з сестрою, батьки з дітьми, що не бачилися десятки років...»

Це справжня духовна радість людей. У ці дні забуто й недолю, і важку працю, і убогість, і кривди, і сирітство й вдівство...все лихе забуте, а залишалася лише справжня душевна радість, братерство й любов».

І далі учений (Килимник С., 1994, с. 482) пише про ще одне значення поцілунка: «Коли хто з дітей необережно поведився з хлібом, йому завжди казали: «Ой не роби цього, поцілуй Святий хліб... Це дар Божий».

Спілкування людей розпочинається, власне, з вітання. В українців воно становить досить складний ритуал, який включає і жести, і міміку, і фізичні контакти, і словесні формули.

Рукопритискання використовувалися тут між найближчими знайомими та у молодіжному середовищі; щодо цілунків, то було прийнято, щоб діти цілували руки старшим та хресним батькам, дорослі ж цілувалися тільки під час весілля. Зберігся тут і архаїчний звичай цілування ніг свекру та свекрусі молодою під час весільних обрядів.

Доторкання людей при спілкуванні набувало іншої спрямованості, якщо воно освячувалося ритуалами. Не даремно різні контактні прийоми (поцілунки, погладження, масаж) у поєднанні з магiчними заклинаннями використовувалися в народній медицині українців. Щодо обрядів, то вони аж ніяк не обходилися без фізичних контактів. Весільна обрядовість, наприклад, розпочиналася з рукобиття, яке батьки наречених здійснювали на знак згоди. Центральним моментом весілля було з'єднання рук молодих над короною, що являло собою магiчний акт скріплення клятви на вірність.

Таку ж магiчну силу мав поцілунок. Коли виголошували клятву чи давали присягу, цілували хрест (у тому числі натільний), від чого, власне, і походить назва обряду – хресне цілування. Воно вважалося такою святою справою, що ніхто не смів його порушити якимись несправедливими діями. По мірі утвердження християнства хресне цілування набувало більш ритуалізованих рис, розширюючи і діапазон використання: починає практикуватися ритуальне цілування ікон, різноманітних святинь і навіть не-святинь (наприклад, замка на церковних воротах нареченими – «щоб міцнішим був шлюб»). Поруч із релігійними в Україні продовжували побутувати й народні святині – хліб та сіль, а також земля, традиція цілування якої при виголошенні клятви бере початок від запорізького козацтва.

Крім скріплення клятви, поцілунок мав і інші призначення в ритуалізованому житті українців. Головне з них – передання благозичливості та здоров'я (цікаво, що етимологія слова «цілунок» іде від цілісності, тобто здоров'я, звідси й цілитель – народний лікар). Цілували ж, у відповідності з давніми віруваннями та прийнятими нормами етикету, коли хотіли започаткувати обопільну симпатію, коли прагнули запобігти шкоді, коли намагалися заспокоїти дитину; щоб урятувати стадо, цілували чередника, цілували й свійських тварин – щоб приносили приплід.

Поцілунок використовувався і як знак привітання, нерідко виливаючись у досить складний ритуал. В українців Північної Бессарабії, наприклад, гість звертався до господаря або господині з поздоровленням, на що ті відповідали вдячністю, потім усі цілували одне одному руку, якщо вважали себе рівними; коли ж один із них був старший роками або становищем у суспільстві, то цілував лише молодший, а старший тільки казав «спасибі». Така церемонія практикувалася при вітанні з усіма присутніми гостями, не розрізняючи статі.

В Україні було прийнято обмінюватися поцілунками і при прощанні, причому поцілунок означав не тільки приязнь до людини, а і взаємне прощення (до речі, прощання і прощення колись ототожнювалися). Серед східнослов'янських народів побутував навіть спеціальний обряд спокутування гріхів: напередодні Великого посту,

у «прощену неділю», слід було просити один в одного прощення, для чого відвідували всіх рідних і знайомих і цілували їх. Подібна символічність цілунок виявлялася і у прощанні з померлим: українці цілували небіжчика у чоло.

Нині в Україні поширеним звичаєм є поцілунки між дівчатами, що не бачилися певний час. У хлопців – обійми і доторкання плечима один

одного. У розмовно-побутовому мовленні існує ласкаво-фамільярне: «Я тебе цьом-цьом».

Висновки. У християнстві поцілунок відіграє вагоме значення. Ставлення людини до святині виражається через її вшанування; у Православ'ї поцілунку завжди приділялася особлива увага, бо у традиції давньохристиянської церкви він був символом християнської любові та миру.

Список літератури:

1. Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка / Даль Владимир. – Т. 4. – М.: Рус. яз. 1991. – 684 с.
2. Катехизис. – Киев: Изд. Украинской православной церкви, 1991. – 416 с.
3. Килимник Степан. Український рік у народних звичаях та обрядах в історичному освітленні / Степан Килимник. – Кн. 2. – Київ: Обереги, 1994. Т. 1. – 392 с.
4. Колобова А. Символическое значение поцелуя в христианстве. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru>.
5. Потапенко О. І. Дух. Любов. Творчість / О. І. Потапенко. – К.: Міленіум, 2009. – 354 с.
6. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування: навч. посібн. 2-е вид. / Я. К. Радевич-Винницький. – К.: Знання. – 291 с.
7. Савчин М. В. Духовна парадигма психології / М. В. Савчин. – Київ: Академвидав, 2013. – 250 с.
8. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины / П. А. Флоренский. – Москва: Изд-во «Правда», 1990 – 490 с.
9. Чернышев В. М. Катехизис / В. М. Чернышев. – Киев: Мужской монастырь «Свято-Покровская Голоосеевская пустынь», 2014. – 480 с.

Потапенко А.И., Потапенко А.И.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды

КОНЦЕПТ «ПОЦЕЛУЙ» КАК СИМВОЛ ДУХОВНОЙ ЛЮБВИ В СИСТЕМЕ УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Аннотация

В статье рассмотрены философские, христианские, культурологические, литературные аспекты глубокого символа и концепта поцелуй. Авторы подчеркивают, что данный концепт в сознании украинского народа обозначал прежде всего целостность личности, чистоту, целомудрие, пожелание ближнему здоровья. В христианстве поцелуй символизировал слияние душ во Христе, бескорыстную любовь к Богу и ближнему. В среде запорожских казаков поцелуем скрепляли святой обряд побратимства. В украинской поэзии этот образ символизировал глубокую сыновью любовь к Украине, ее богатой культуре, родителям, любовь к матери, жене, любимой. Сделаны выводы об этом символе в украинской лингвокультурологии.

Ключевые слова: культура, концепт, поцелуй, целостность, духовная любовь, побратим.

Potapenko O.I., Potapenko A.I.

Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grygorii Skovoroda University

CONCEPT OF « KISS» AS A SYMBOL OF SPIRITUAL LOVE IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN LINGVOCULOTOROLOGY

Summary

In the article considered philosophical, Christian, cultural, linguistic literary aspects of obscure symbol and concept “kiss”. Authors emphasized that this concept in consciousness of Ukrainian people meant above all integrity of individual, purity, innocence, wishes to neighbor to be intact, healthy. In Christianity kiss represented fusion of souls in cross, mutual, unselfish love to God and neighbor. Among Cossacks brotherly kiss fastened holy ritual town twinning. In Ukrainian poetry this icon-symbol meant obscure son’s love to Ukraine, its rich culture, to native parents, goodbye to highly spiritual morals and rituals, stick love to mother, wife, beloved.

Keywords: culture, concept, kiss, integrity, spiritual love, town twinning.